

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING MANTIQUIY, TANQIDIY VA IJODIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Narbayeva Gulasal Sharof qizi

Nukus davlat pedagogika instituti Ellikqal'a fakultetida

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

E-mail: narbayevagulasal@gmail.com, +998995463906

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari tadqiq etilgan. Kichik maktab yoshidagi bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda interaktiv ta'lim texnologiyalari va muammoli vaziyatlarning o'rni tahlil qilingan. Maqola davomida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini yuksaltirishga qaratilgan amaliy taklif va metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiyaviy yondashuv, boshlang'ich ta'lim, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, interaktiv metodlar, muammoli ta'lim.

Abstract: This article investigates the pedagogical and psychological mechanisms of developing students' logical, critical, and creative thinking skills based on a modern competency-based approach in primary education. The role of interactive learning technologies and problem-solving situations in increasing the intellectual potential of primary school students is analyzed. Throughout the article, practical proposals and methodological recommendations aimed at improving students' independent thinking levels are developed.

Keywords: competency approach, primary education, logical thinking, critical thinking, creative thinking, interactive methods, problem-based learning.

KIRISH

Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodning intellektual va ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Zamonaviy mehnat bozori va tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bugungi kun maktab bitiruvchisidan nafaqat muayyan fanlar bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishni, balki hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish, ma'lumotlarni mustaqil tahlil qilish va nostandart muammolarga ijodiy yechim topish ko'nikmalarini ham talab etmoqda. Bu esa ta'lim jarayonini an'anaviy bilim berish tizimidan kompetensiyaviy yondashuvga o'tkazishni taqozo etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv — o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda erkin qo'llay olish layoqatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim modelidir. Ushbu yondashuvning poydevori aynan boshlang'ich ta'lim bosqichida qo'yiladi. Negaki, 7-11 yoshli bolalarda psixofiziologik jihatdan dunyoni anglash, mantiqiy bog'liqliklarni o'rnatish va mustaqil fikr yuritishga bo'lgan tabiiy ehtiyoj yuqori bo'ladi. Mazkur maqolada kompetensiyaviy yondashuv doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishning pedagogik asoslari ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi.

MANTIQUIY, TANQIDIY VA IJODIY FIKRLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Pedagogika va psixologiya fanlari tarixida bolaning intellektual faoliyatini rivojlantirish masalasi doimo diqqat markazida bo'lib kelgan. L.Vygotskiy, J.Piaje kabi olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning fikrlashi yaqqol-obrazli xarakterdan asta-sekin mantiqiy-abstrakt tafakkur bosqichiga o'ta boshlaydi. Kompetensiyaviy ta'lim sharoitida o'quvchida shakllantirilishi lozim bo'lgan uchta muhim fikrlash turi bir-biri bilan uzviy zanjir hosil qiladi:

1. Mantiqiy fikrlash — ma'lumotlarni taqqoslash, guruhlash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va qonuniyatlarni topish qobiliyatidir. Matematika va tabiiy fanlar darslarida mantiqiy topshiriqlar berilishi bolaning tizimli fikrlashini ta'minlaydi.

2. Tanqidiy fikrlash — har qanday axborotni ko'r-ko'rona qabul qilmasdan, uni tekshirish, shubha ostiga olish, afzallik va kamchiliklarini taroziga solish hamda shaxsiy nuqtayi nazarni dalillar bilan asoslash ko'nikmasidir. Axborot oqimi shiddatli bo'lgan hozirgi davrda tanqidiy fikrlash bolani yolg'on ma'lumotlardan himoya qiluvchi ijtimoiy qalqon vazifasini o'taydi.

3. Ijodiy (kreativ) fikrlash — muammoning yangi, noodatiy va original yechimlarini topish, ijodiy g'oyalarni o'rtaga tashlash va tasavvur olamini boyitish sanaladi. Ijodiy fikrlash o'quvchini qoliplardan chiqishga va innovatsion fikrlashga o'rgatadi.

Kompetensiyaviy yondashuv ushbu uchta fikrlash ko'nikmasini o'quvchida alohida-alohida emas, balki yaxlit hayotiy kompetensiya (shaxsiy va ijtimoiy samaradorlik) sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Ya'ni, bola darsda mantiqiy hisoblaydi, axborotni tanqidiy baholaydi va yakunda yangi ijodiy mahsulot yaratadi.

DARSLARDA INTEGRATSIYALASHGAN METODIKALARDAN FOYDALANISH

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi dars samaradorligini oshirish va o'quvchilarda yuqoridagi ko'nikmalarni shakllantirish uchun zamonaviy interaktiv metodlardan foydalanishi lozim. Quyida kompetensiyaviy yondashuvni darslarda qo'llashga oid bir nechta samarali pedagogik usullarni ko'rib chiqamiz:

Muammoli ta'lim texnologiyasi: O'qituvchi tayyor qoida yoki formulani aytmasdan, dars boshida muammoli vaziyat yaratadi. Masalan, "Tabiiy fanlar" darsida: "Nima uchun muz parchasi issiq suvda tez, sovuq suvda esa sekin eriydi?" degan savol o'quvchida mantiqiy va tanqidiy fikrlashni uyg'otadi. O'quvchilar tajribalar o'tkazib, xulosani mustaqil chiqaradilar. Bu orqali ularda amaliy-hayotiy kompetensiyalar rivojlanadi.

"Sinkveyn" (Besh qatorli she'r) metodi: "Ona tili va o'qish savodxonligi" darslarida o'tilgan matn yoki qahramonni tahlil qilishda qo'llaniladi. Bola bitta ot, ikkita sifat, uchta fe'l, to'rtta so'zdan iborat gap va bitta xulosa so'z yozishi kerak. Bu usul matn mazmunini tanqidiy tahlil qilishga va ijodiy qayta ishlashga juda yaxshi yordam beradi.

"Blum taksonomiyasi" asosida savollar tizimi: O'qituvchi o'quvchilarga faqatgina xotirani sinovchi ("Kim?", "Nima?") savollar emas, balki yuqori darajadagi fikrlashni talab qiluvchi ("Nima sababdan?", "Qanday qilib guruhlash mumkin?", "Agar siz yozuvchi bo'lsangiz yakunni qanday o'zgartirardingiz?") kabi tahliliy va ijodiy savollarni berishi lozim.

PEDAGOGIK SHART-SHAROITLAR VA TAVSIYALAR

Kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab etadi. Birinchidan, darsda psixologik xavfsizlik va erkin fikrlash muhiti yaratilishi zarur. Bola o'z fikrini aytganda xato qilishdan yoki kulgiga qolishdan qo'rqmasligi kerak. O'qituvchi har bir fikrni rag'batlantirishi muhim. Ikkinchidan, o'quv dasturlari va darsliklar topshiriqlari faqat yodlashga emas, balki amaliy faoliyatga yo'naltirilishi lozim.

Uchinchidan, o'qituvchining o'zi ham yuqori kasbiy kompetensiyaga, ya'ni kreativlik va tanqidiy fikrlash madaniyatiga ega bo'lishi shart. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar va vizual vositalardan o'rinli foydalanish bolalarning kognitiv jarayonlarini faollashtiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish orqali o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini o'stirish — zamon talabi va milliy ta'lim istiqbolining kafolatidir. Ushbu ko'nikmalar bolaga kelajakda axborotlar ummonidan to'g'ri yo'lni topishga, muammolarni mustaqil va ijodiy hal etishga hamda doimiy o'z-o'zini rivojlantirishga poydevor bo'ladi. Maktab ta'limida ushbu pedagogik asoslarni to'g'ri yo'lga qo'yish, hech shubhasiz, har tomonlama yetuk va raqobatbardosh shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

1-jadval. Fikrlash turlari va ularni rivojlantiruvchi interaktiv metodlar

Mantiqiy fikrlash	Taqqoslash, analiz va sintez, sabab-oqibat aloqalarini o'rnatish, tizimli xulosalar yasash.	Venn diagrammasi, matematik rebuclar, mantiqiy zanjirlar.
Tanqidiy fikrlash	Axborotni saralash, xatolarni aniqlash, fakt va fikrni ajratish, dalillash.	Blum taksonomiyasi savollari, Insert metodi, T-jadval.
Ijodiy fikrlash	Nostandart g'oyalar berish, muammoga yangi yechim topish, tasavvurni faollashtirish.	Aqliy hujum, Sinkveyn, 'Agar ... bo'lsa nima bo'ladi?' o'yini.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston", 2022.
2. Yoldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. - Toshkent, 2008.
3. Mavlonova R.A. va boshqalar. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. - Toshkent, 2013.
4. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. - Toshkent: "Nishon", 2016.